УДК 94(476) «1941/1945»
DOI: 10.20535/2307-5244.44.2017.105461

В. А. Кахновіч
Білоруський державний університет, м. Мінськ
Н. О. Кахновіч
Білоруський державний університет, м. Мінськ
V. Kakhnovich
Belarusian State University, Minsk
N. Kakhnovich
Belarusian State University, Minsk

«ВЕЛЬМІ Ж МНЕ НАДАЕЛА ВАЙНА ЗА 4 ГАДЫ…»: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВНУ СКЛАДОВУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

«Vel'mi ž Mnie Nadajela Vajna za 4 Gady...» («It Bothered Me a War for 4 Years... »): the Question of the Educational Component in the Lessons of History

В статті порушується проблема виховного й дослідницького значення збору усних свідчень очевидців Другої світової війни для студентів вищих навчальних закладів (на прикладі Білоруського державного університету, Мінськ).

Ключові слова: Білорусь, Друга світова війна, усна історія, спогади, історична освіта, студенти.

The article explores the modern Belarusian historiography on the Second World War. We stressed on the importance of the collection and publication of memoirs and the study of the family memory. The family memories on the war of the current students is the subject of this article. We collected and analysed 51 messages in 2011. The main task is to explore traumatic Soviet experience in these memories. The main conclusion of all 51 message with the war experience certainly shows the values of peace. Unfortunately, nowadays Russia developes the cult of violence and the war, which made Ukraine a victim of the Russian aggression from 2014. It resulted from the ideas of «Russian Doctrine» (2008) with the cult of the Russian superiority, shared by the current Russian elites. However, personal experience teaches us to honour the peace as the highest value.

Keywords: Belarus, the Second World War, oral history, memoirs, historical education, students.

Попри те, що після закінчення Другої світової війни минуло понад 70 років, у Білорусі, Україні та в інших державах досі публікуються спогади й свідчення тих, хто пережив війну, а також перекази їхніх нащадків. Велику роль відіграло видання багатотомного збірника історико-документальної хроніки «Памяць» щодо всіх регіонів Білорусі. 2011 р. почав діяти Білоруський архів усної історії, де налічується понад 400 інтерв'ю (No name 2011). Окрім того, останніми роками побачили світ щоденник Дзмітра Сяньонова за 1943–1947 рр. (Сямёнаў, Д. А. 2012), спогади Аляксандра Дзеравянка (Дзеравянка, А. М. 2013), різні збірки спогадів малолітніх в'язнів таборів і гетто (Леўчанка, М. У. 2010; Макарчык, Ю. 2011; Філатаў, Л. Г. [і інш.], уклад. 2012; Дудзюк, З. І. 2013). Важливо підкреслити, що крім звичайних тем (Голокост, гетто, партизанський і підпільницький рух, в'язні концтаборів) набуло суттєвого значення вивчення спогадів та досвіду дітей війни (Бездзель, В. Я. 2011). Як і раніше, велику увагу приділяють розвінчанню значною мірою хибних міфів та стереотипів вітчизняної історіографії, які довго зміцнювалися за радянських часів (Гістарычная памяць... 2013).

Разом з великою роллю, яку усна історія (oral history) відіграє в історичній науці, слід відзначити її педагогічне значення. Так, уже порушували питання про можливості громадянського й патріотчного виховання на уроках історії в школі шляхом включення до змісту навчання матеріалів історії повсякдення (Осипенко, Н. Н. 2006). Доведено, що завдяки зверненню до особистого досвіду учасників війни та їхніх нащадків учні не лише краще сприймають і глибше осмислюють вітчизняну історію, а й прагнуть вивчати її далі. Також зазначена практика дає змогу формувати в учнів найважливіші громадянські якості: відповідальність, любов до батьківщини, небайдужість до інших людей.

У річищі компетентнісного підходу до громадянського виховання головну мету такої роботи можна деталізувати як створення умов для формування громадянських компетенцій, серед яких варто відзначити навчальні (наприклад, здатність знаходити, аналізувати й опрацьовувати інформацію), дослідницькі (зокрема вміння помічати суперечності в фактах, уникати поспішних узагальнень), комунікативні (вміння слухати, поважати думку іншого, відстоювати свої погляди) тощо (Дергай, А. В. [и др.]. 2008). Головною умовою для розвитку особистості в цьому напрямку є вхождення в реальність: особистий досвід справжньої діяльності й вирішення конкретного соціального завдання.

Громадянське виховання охоплює всі етапи освіти, й на рівні ВНЗ викладання історії відіграє особливу роль на неісторичних і негуманітарних спеціальностях. Протягом низки років (2010–2013 рр.) при викладанні курсу «Вя-

лікай Айчыннай вайны» на трьох факультетах Білоруського державного університету (юридичного, хімічного й радіофізічного) В. А. Кахновіч залучив студентів до збору свідчень про долю й життя їхніх родичів під час цієї війни. Цю практику майже всі студенти зустрічали з ентузіазмом і, окрім пожвавленого обміркування, приносила матеріали, цікаві як з погляду історії, так і з погляду педагогіки. Як приклад, пропонуємо звернутися до 51 повідомлення студентів 10-ї та 11-ї навчальних груп юридичного факультету, які було зібрано в травні 2011 р. За певними винятками (14 випадків) усі ці матеріали є переказом спогадів предків не через безпосереднє інтерв'ю, а через підсумування розрізнених спогадів. Багато з них цікаві й життєві. Разом з тим, до половини повідомлень є достатньо стислими й містять суху загальну інформацію. Значною мірою це, звичайно, пов'язано з браком безпосередніх свідків подій: переказ ведеться через одне чи навіть два покоління. Втім, виховне значення цих свідчень дуже велике, тож спробуймо простежити основні моменти у спогадах очима сучасних студентів, особистий досвід яких поки що дуже обмежений, а уявлення про світ змодельовані завдяки ЗМІ, художнім і документальним фільмам та шкільним підручникам.

Чому в спогадах свідків воєнних часів так мало інформації? Наприклад, студент Павел Самахвал написав, як розпитував про війну свого дідуся Г. Г. Савановіча: «Он не любил рассказывать про войну. Страшно было вспоминать про нее. Это было уже страшное прошлое для него, другое измерение. Единственный момент он мне рассказал после долгих уговоров» (Паведамленне Самахвала 2011). Таким самим є свідчення студентки Кацярини Масько зі слів її бабусі Н. І. Зяльонки й дідуся І. М. Зяльонки: «Страх, разруха, смерть и потерянная молодость — вот как они потом описывали войну своим детям» (Паведамленне Масько 2011).

За характером отриманих від студентів повідомлень, можна виділити два типи свідчень. Перші — це розповіді людей, котрі пережили війну дорослими. Їхні згадки про події зазвичай стислі й небагатослівні. Певні винятки з цих, часом формальних, згадок — це спогади про переживання ситуацій на межі життя та смерті. Наприклад, Кацярина Масько переказувала історію свого дідуся Івана Зяльонки з Лагойщини: він був партизаном і найяскравішим спогадом для нього став випадок, коли йому довелося залізти на ялину й просидіти на ній день, аби врятуватися від німців (Паведамленне Масько 2011). Так само дід Аляксандра Гітарина М. І. Ройнік, призваний до армії в червні 1941 р., виділив у спогадах тяжкі бої під Могильовим, а ще те, як отримав наприкінці 1942 р. наскрізне поранення ноги, гангрену й став інвалідом війни (Паведамленне Гітарына 2011). Розповідь Віталя Юрчанка: дідусь І. І. Іванов потрапив до армії ще 1939 р. і особливо наголосив у спо-

гадах на жахливих боях за Тулу в листопаді 1941 р. : «Падали снаряды и бомбы. И каждый раз казалось, что вот эта и та бомба, твой снаряд, но ты оставался живой. И на раненых и убитых смотрел с каким-то безразличием, зная: и для тебя это неминуемо» (Паведамленне Юрчанка 2011). Або ж розповідь Кацярини Касяк про двоюрідного дідуся П. В. Шмика: потрапив на фронт у липні 1942 р. й серед згадок про війну його найбільше вразив випадок, коли біля міста Мга його тяжко поранив німецький снайпер, через що автор спогадів мало не помер (Паведамленне Касяк 2011).

Дещо інший образ війни складається при зверненні до спогадів тих, хто пережив її дітьми чи підлітками. При ознайомленні з загальним масивом матеріалу привертає увагу емоційна насиченість таких розповідей і наявність у них багатьох повсякденних подробиць. Особливо хочеться наголосити на тому, що в цих згадках немає романтичної захопленості війною. Навпаки, за відчуттями малолітніх очевидців війни, яскраво постає трагізм цього явища.

Наприклад, студентка Наталля Гаврилавець так передала життєву трагедію її дідуся Івана Пятровича Ліціцького: в сім років він 1943 р. через війну втратив батьків і старшого брата, з дитинства його життя було сповнене тяжкою працею й злиднями. Як висновок: «Дедушка не любит вспоминать войну, он не может произносить такие слова как “мама”, “папа”»; «…он выглядит намного старше, так как его жизнь сиротой была очень трудной. От тяжелого труда с детства он стал сейчас инвалидом второй группы» (Паведамленне Гаўрылавец 2011). Трагічно також склалася доля його дружини Варвари Адамівни Гаврилавець: перед війною її батько Адам Гаврилавець прийняв у родину хлопчика-сироту, який доводився йому родичем. Проте нова радянська влада (йдеться про Західну Білорусь) звинуватила чоловіка в тому, що він тримає наймита, й, відбравши майно «да апошняга гуся», заслала. Пізніше, під час війни, він ледве вижив на будівництві мостів для армії й повернувся додому тяжко хворим: «Так как входить в холодную воду приходилось в любое время года, и находиться в ней приходилось очень долго, чаще всего сутками. Питание было очень плохое. Прадедушка рассказывал, что те, кто выжил после строительства мостов, обязаны местным жителям, так как они приносили коровье молоко и хлеб» (Паведамленне Гаўрылавец 2011). Через рік після повернення Адам Гаврилавець помер, як і його дружина Улляна, котра, в свою чергу, потрапила до німецького концтабору й так само повернулася звідти ледве живою. Так В. А. Гаврилавець, бабуся студентки Наталлі Гаврилавець, рано стала сиротою: «Так же как и мой дедушка, Галина Юрьевна, когда произносит слово “мама” или “папа”, всегда плачет» (Паведамленне Гаўрылавец 2011).

Подібні свідчення можна знайти й в інших очевидців, з чого виразно випливає одне: люди пережили трагедію, а не наївний пафос перемоги. Так, студентка Марія Савко зі слів своєї бабусі М. І. Ламеки передає: «…моя прабабушка с ужасом вспоминала эти ужасные годы войны», «Всё это моя прабабушка рассказывала с такой болью и страхом в глазах, как будто она опять это переживает, что свидетельствует о том, что невозможно просто так забыть эти мучительные годы войны» (Паведамленне Саўко 2011). Дід Тацяни Байчук Данил Байчук, який хлопчиком пережив війну: «…эти тяжелые воспоминания я пронес через всю свою жизнь, и эта ноша тяжела. Благодарю Бога за то, что моим детям не пришлось пережить все ужасы войны, и молю Его о том, чтобы ни мои внуки, ни правнуки не столкнулись с этой бедой» (Паведамленне Байчук 2011). Щиро про це говорили й ті, хто пройшов фронт. Так, дідусь студентки Вікторії Судзібор Ригор Ригорович Судзібор (1924 р. н.) красномовно засвідчив: «Вельмі ж мне надаела вайна за 4 гады» (Паведамленне Судзібор 2011). З цього його внучка зробила сповнений здорового глузду висновок: «Рыгор Рыгоравіч стараўся і хацеў, каб кожны юны чалавек разумеў значэнне жудаснай вайны і стараўся зберагчы мір» (Паведамленне Судзібор 2011).

Важливо підкреслити: живі свідчення руйнують багато стереотипів про війну, панівних на рівні метаісторії. Насправді можна побачити, що на відстані понад 70 років багато відтінків тієї великої війни, тієї великої трагедії, — сприймаються викривлено. Передусім це стосується пафосу перемоги, котрий поглинає здорове відчуття трагедії війни. Наприклад, коли всі «чужі» (німці) — сприймаються як вороги й загалом демонізуються, й так нібито втрачають людські риси. Нобелівський лауреат, засновник етології Конрад Лоренц назвав це явище «псевдовидоутворенням», підкреслюючи, що певну групу людей починають сприймати як інший вид, не вартий жалю й співчуття, на відміну від «свого» виду (Лоренц, К. 1994). Особливо це небезпечно в контексті сучасності, де у відповідь на поступ глобалізації піднімається нова хвиля націоналізму. Наприклад, Російська Доктрина (Аверьянов, В. В. [и др.] 2008) покликана створити «парадокс наднаціональної нації» як формулу для нової Росії. Формально, ініціатори доктрини закликають до сенсократії. Вони запозичили уявлення давньогрецького філософа Платона (IV ст. до н. е.) про «ідеальну державу» на чолі з прошарком філософів-володарів. Ці «мудреці» називають себе носіями ідеальної істини, претендують на роль досконалих особистостей, а отже — на монопольне право керувати людьми й перетворювати світ. Як підсумок, «нові вибрані», сенсократи Російської Доктрини, говорять про хибність «вузького націоналізму» й «інтернаціоналізму», й намагаються довести, що наднаціоналізм «історич-

ної російської нації» — це зовсім не націоналізм. На жаль, трагічні наслідки цієї доктрини вже відчуваються: з 2014 р. й донині численні російські змі наповнилися ненавистю до різноманітних «інших», до лібералізму й «бандерівців» (тобто, абстрактних заідеологізованих калік з цього погляду), до Заходу загалом, до демократії й, головне, до принципів ООН. На жаль, автори таких повідомлень забувають, що Статут і принципи ООН — наслідок того, що людство усвідомило й осмислило (кількість жертв) і страхіття Другої світової війни.

Якщо ж звернутися до того, що відчували очевидці війни, то цинічних ілюзій можна дуже швидко позбавитися. Передусім це стосується згадок про «добрих» і просто «нормальних» німців під час війни, а також — про «лихих» партизанів. Не можна сказати, що такі свідчення трапляються часто. Втім, можна знайти чимало доказів людяності на війні без огляду на національні межі. Так, студент Аляксандр Гітарин після розповідей своєї бабусі відзначив: «Когда мне рассказывала бабушка, все мои прототипы ломались: все же не все немцы — отпетые злодеи, и не все партизаны — спасители народа» (Паведамленне Гітарына 2011).

Наприклад, студент з Пінщини зі слів діда — М. В. Амельчука — повідомив: «Пускай это звучит довольно странно, но местное население не поддерживало ни полицаев, ни партизан. Говорили, что днём кормим немцев, ночью партизан. Партизаны приходили, говорили, что они — защитники народа, а потом забирали несколько куриц или последний мешок зерна» (Паведамленне Амельчука 2011). Інша студентка зі слів своєї бабусі свідчила: «…советский народ во время Великой Отечественной войны страдал не только от фашистов. Были недобросовестные партизаны, вернее, бандиты, (…) которые только прикрывались тем, что называли себя партизанами. Они постоянно грабили жителей и вели себя порой хуже, чем немецкие захватчики. За немцами шли власовцы (…). Они забирали у крестьян последнее» (Паведамленне Дасько 2011).

Так само наведемо низку згадок про «нормальних» німців. Аляксандр Гітарин відзначив: «Интересен для меня был тот факт, что помогали немцы: видя маленькую дочь, они угощали конфетами, а иногда даже приносили полноценную еду» (Паведамленне Гітарына 2011). Студентка Ірина Дасько згадувала зі слів своєї бабусі Явгенії Дасько: «…даже среди немцев попадались хорошие и понятливые. Ведь на войну ушли и студенты, и профессора, у них тоже были дети и родители» (Паведамленне Дасько 2011).

Інша студентка, посилаючись на свою прабабусю Марію Мініну свідчила: «Немцы в деревне (Глубочица), по словам моей прабабушки, были хорошие и за работу давали похлёбку. А когда советские войска освобождали

эту деревню, то немцы эвакуировали мирных жителей от линии фронта» (Паведамленне Захаранко 2011). Студентка Дар'я Іванова передала обережне свідчення своєї прабабусі Марії Кацьки (1918 р. н., жила поблизу Смілавічів): «Немцы относились к местным жителям довольно доброжелательно, иногда даже помогали, детям могли конфет дать. Даже среди оккупантов в исключительных случаях встречались нормальные люди» (Паведамленне Івановой 2011). Як випливає зі спогадів цієї жінки, неприємності («зверствы») з боку немців щодо місцевих мешканців почалися лише після того, як партизани викрали німецького генерала (Паведамленне Івановой 2011). Інша студентка, Алена Папчанка переказує слова прабабусі Сцяпаниди Цеслі (1903 р. н., с. Холмеч Речицького повіту): «Когда немцы стояли на её квартире, они помогали прабабушке продуктами, потому что у неё было шестеро детей. Поэтому не следует говорить о том, что все немцы были извергами» (Паведамленне Папчанка 2011). Студентка Кацярина Стрельська розповіла про свою прабабусю, котра пережила війну в одному з сіл поблизу Дзержинська: німці заарештували місцевих мешканців, зокрема й прабабусю Кацярини з маленьким сином, але один з молодих німців попередив її про розправу над полоненими й допоміг їм утекти (Паведамленне Стрэльскай 2011).

Окремою сторінкою історії була доля поволзьких німців, які стали, по суті, невинними жертвами сліпої германофобії тих часів. Цікаве й докладне повідомлення про долю бабусі своєї двоюрідної сестри — Іди Карлівни Якушової — зробила студентка Алена Целяпньова. Іда Карлівна народилася 1938 р. в селі Зоркіне Марковського району Саратовської обл. З її слів: «Когда в 1941 году началась вторая мировая война всех поволожских немцев и моих родителей вместе с пятью детьми выгнали на берег Волги (…), мы сидели на берегу Волги ждали баржи, на которые нас должны были погрузить, завезти на середину Волги и всех утопить»; «Но, слава Богу, приказ поменяли. (…) В вагонах для скота нас везли в Новосибирскую область Усть-Тарского района деревня Мартыновка. Поселили нас, несколько семей, в старый заброшенный дом, где была стужа, а у нас одно одеяло на 7 человек»; «Шансы вернуться живыми из такого лагеря были очень малы»; «29 декабря 1949 года наша мама умерла, отца не было дома, он возил овес из Скородума для лошадей, мы же, все 8 детей, лежали рядом с покойной мамой до самого утра, ревели, но никто нас не слышал»; «…одним словом, любви, жалости и ласки мы не видали» (Паведамленне Целяпнёвай 2011).

Очевидно, збирання усної історії розкриває перед студентами можливості для особистого, суб'єктного переживання й осмислення минулого, а отже — і сьогодення. Незалежно від спеціальності вони можуть набути досвіду реальної дослідницької роботи, поглибити й суттєво доповнити знання,

вийти за межі стереотипів. Багато для кого це також перший досвід спілкування зі старшим поколінням. Таким чином, практика, яку ми запропонували, є ефективним засобом формування таких істотних громадянських компетенцій як пошук, оцінка й опрацювання інформації, вміння встановлювати контакт з людьми іншого віку й сприймати їхні погляди, здатність і готовність займати активну життєву позицію, тощо.

Кожна епоха висуває своїх «ворогів народу»: механізми розпалювання ненависті залишаються тими самими. За таких обставин особисте ознайомлення з кимось або чимось, ширше — просто будь-який безпосередній досвід — допомагає людині здобути реальне, а не ідеологізоване уявлення про дійсність.

Аверьянов, В. В. [и др.]. 2008. *Русская доктрина*. 1st ed. Москва: Яуза-пресс.

Бездзель, В. Я. 2011. *Становішча дзяцей у народнай барацьбе супраць акупантаў на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны*. Дысертацыя кандыдата гістарычных навук. Віцебск: Віцебскі дзярж. ун-т імя П. М. Машэрава.

Гістарычная памяць і гістарычная палітыка ў Беларусі. 2013. *Arche: Пачатак*, № 2. 1–488.

Дергай, А. В. [и др.]. 2008. *Возможности компетентностного подхода в развитии гражданственности старшеклассников*. 1st ed. Минск: Медисонт.

Дзеравянка, А. М. 2013. *Вайна: акупацыя вачамі дзіцяці*. 1st ed. Мінск: Віктар Хурсік.

Дудзюк, З. І. 2013. *Выжыць на дарозе смерці: успаміны*. 1st ed. Мінск: Чатыры чвэрці.

Леўчанка, М. У. 2010. *Непраходзячы боль: успаміны малалетніх вязняў фашысцкіх канцэтрацыйных лагераў, якія нарадзіліся на Быхаўшчыне*. 1st ed. Мінск: Віктар Хурсік.

Лоренц, К. 1994. *Агрессия (так называемое «зло»)*. 1st ed. М. : Прогресс-Универс.

Макарчык, Ю. 2011. *Нататкі з Гродзенскага гета*. 1st ed. Гродна: Гродзенская дыяцэзія Рым.-катал. Касцёла ў РБ.

Осипенко, Н. Н. 2006. Образовательные возможности истории повседневности как фактор, способствующий воспитанию гражданственности. *Гражданское образование — педагогический, социальный и культурный феномен*. 1st ed. Санкт-Петербург: Союз, 115–128.

Паведамленне Амельчука Максіма Васільевіча (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Байчук Таццяны Алегаўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Гаўрылавец Наталлі Васільеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Гітарына Аляксандра Мікалаевіча (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Дасько Ірыны Анатольеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Захаранка Ірыны Сяргееўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Іванавай Дар'і Валер'еўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Касяк Кацярыны Сяргееўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Масько Кацярыны Васільеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Папчанка Алены Андрэеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Самахвала Паўла Артуравіча (юрфак БДУ), май 2011 г.

Паведамленне Саўко Марыі Анатольеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.
Паведамленне Стрэльскай Кацярыны Дзмітрыеўны (юрфак БДУ), май 2011 г.
Паведамленне Судзібор Вікторыі Аляксандраўны (юрфак БДУ), май 2011 г.
Паведамленне Целяпнёвай Алены Аляксандраўны (юрфак БДУ), май 2011 г.
Паведамленне Юрчанка Віталя Аляксандравіча (юрфак БДУ), май 2011 г.
Сямёнаў, Д. А. 2012. *Дзённік, 1943–1947 гг.* 1st ed. Мінск: Медысонт.
Філатаў, Л. Г. [і інш.], уклад. 2012. *На абпаленых крылах: кніга ўспамінаў непаўналетніх вязняў фашызму*. 1st ed. Мінск: Кнігазбор.
No name. 2011. *Беларускі архіў вуснай гісторыі*. [Online] Available at: http://www.nashapamiac.org. [Accessed 10 March 2014].

Aver'janov, V. V. [i dr.]. 2008. *Russkaja doktrina*. 1st ed. Moskva: Jauza-press.
Bjezdzjel», V. Ja. 2011. *Stanovishcha dzJacjej u narodnaj barac «bje suprac» akupantaw na terytoryi Bjelarusi w gady VJalikaj Ajchynnaj vajny*. Kandydata gistarychnyh navuk. Vicjebsk: Vicjebski dzJarzh. un-t imJa P. M. Masherava.
GistarychnaJa pamJac» i gistarychnaJa palityka w Bjelarusi. 2013. *Arche*: *Pachatak*, № 2. 1–488.
Dergaj, A. V. [i dr.]. 2008. *Vozmozhnosti kompetentnostnogo podhoda v razvitii grazhdanstvennosti starsheklassnikov*. 1st ed. Minsk: Medisont.
DzjeravJanka, A. M. 2013. *Shchytok. Vajna: akupacyJa vachami dzicJaci*. 1st ed. Minsk: Viktar Hursik.
Dudzjuk, Z. I. 2013. *Vyzhyc» na darozje smjerci: uspaminy*. 1st ed. Minsk: Chatyry chverci.
Ljewchanka, M. U. 2010. *NjeprahodzJachy bol»: uspaminy malaljetnih vJaznyw fashysckih kancetracyjnyh lagjeraw, JakiJa naradzilisJa na Byhawshchynje*. 1st ed. Minsk: Viktar Hursik.
Lorenc, K. 1994. *Agressija (tak nazyvaemoe «zlo»).* 1st ed. Moskva: Progress-Univers.
Makarchyk, Ju. 2011. *Natatki z Grodzjenskaga gjeta*. 1st ed. Grodna: GrodzjenskaJa dyJaceziJa Rym.-katal. Kascjola w RB.
Osipenko, N. N. 2006. Obrazovatel'nye vozmozhnosti istorii povsednevnosti kak faktor, sposobstvujushhij vospitaniju grazhdanstvennosti. *Grazhdanskoe obrazovanie — pedagogicheskij, social'nyj i kul'turnyj fenomen*. 1st ed. Sankt-Peterburg: Sojuz, 115–128.
Pavjedamljennje Amjel»chuka Maksima Vasil»jevicha (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Bajchuk TaccJany Aljegawny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Gawrylavjec Natalli Vasil»jewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Gitaryna AlJaksandra Mikalajevicha (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Das»ko Iryny Anatol»jewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Zaharanka Iryny SJargjejewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Ivanovaj Dar'i Valjer'jewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje KasJak KacJaryny SJargjejewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Mas»ko KacJaryny Vasil»jewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Papchanka Aljeny Andrejewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Samahvala Pawla Arturavicha (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Sawko Maryi Anatol»jewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Strel»skaj KacJaryny Dzmitryjewny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje Sudzibor Viktoryi AlJaksandrawny (jurfak BDU), maj 2011 g.
Pavjedamljennje CjelJapnjovaj Aljeny AlJaksandrawny (jurfak BDU), maj 2011 g.

Pavjedamljennje Jurchanka VitalJa AlJaksandravicha (jurfak BDU), maj 2011 g.

SJamjonaw, D. A. 2012. *Dzjonnik, 1943–1947 gg*. 1st ed. Minsk: Mjedysont.

Filataw, L. G. [i insh.], uklad. 2012. *Na abpaljenyh krylah: kniga wspaminaw njepawnaljetnih vJaznJaw fashyzmu*. 1st ed. Minsk: Knigazbor.

No name. 2011. *Bjelaruski arhiw vusnaj gistoryi*. [Online]. Available at: http://www.nashapamiac.org. [Accessed 10 March 2014].

УДК 94:277.4(477) «1945/1949»

DOI: 10.20535/2307-5244.44.2017.105462

О. І. Висовень

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

O. Vysoven

SHEI «Perejaslav-Khmelnytsky Hryhriy Skovoroda State Pedagogical University»

ЗНЯТТЯ З РЕЄСТРАЦІЇ ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ ЯК ОДИН З ДІЄВИХ МЕТОДІВ БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ З РЕЛІГІЄЮ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Removal From the Register Communities Evangelical Christians and Baptist as one of the Most Effective Methods of Combating the Soviet Authorities on Religion in the Postwar Period

У статті на базі архівних документів з фондів ЦДАВО України, зокрема Ф. 4648 (Уповноваженого ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР) названо методи, які використовували уповноважені органи для зняття з реєстрації та розпуску громад ЄХБ УРСР у повоєнний період.

Ключові слова: Євангельські християни-баптисти, сталінська релігійна політика, релігійні громади.

The article is based on archival documents from the TSDAVO Ukraine. It shows the methods implemented by the Soviet authorities to cancell the registration and dissolute the Baptist community in the postwar period. We stated that during the Second World War, Stalin drew attention to the consolidating role of religions in the fight against the external enemy. He decided to employ the spiritual influence to implement his ambitious plans towards domination not only in the USSR but in the world. The postwar Stalinist «cosmopolitan» policy implemented double